

אדרבא בשבילו נגזרו הגזרות. ודו"ק לישנייהו דקאמרי גזרות טובא ולא קאמרי נגזרה גזרה, אלמא דאסיקו אדעתייהו דכל הגזרות היו בעבור הגואל. וכן מוכח מתירוצם ז"ל דהכי אסיקו אדעתייהו ובכן פרכי שפיר.

ותירצו וי"ל שהוא היה הראשון המושלך ליאור, כלומר דהשתא בתירוצם הדרי בהו, וסבירא להו דהגזרה הא' והב' לא היתה בעבורו אלא משום "ונלחם בנו", ומתחלה צוו למילדות לעשות כן וכשלא עשו כן גזר שישליכו אותם היאורה מטעם זה. אך מיום שנולד משה שנתחדשה הגזרה בעבורו, עד שהושלך ליאור לא השליכו שום ולד ליאור כי הוא היה הראשון שהושלך ליאור. ואין תימא איך באותם ג' חדשים¹²³⁴⁵⁶⁷ לא השליכו ליאור, דכבר אז"ל [סוטה יא, ב] דהולכות ויולדות

בשדה תחת התפוח וכו'. ולפירש"י ולס"ד דתוס' דס"ל דכל הגזרות מתחלה היו בעבור משה, צ"ל דמה שאמרו נתחכם למושיעם לדונם במים, היינו לומר דעיקר הגזרה היתה להרוג הזכרים משום הגואל שלא ילחם בהם, והיו מבקשים אופן המיתה שתהיה באופן שלא יענשו עליה, ודו"ק.

ארז"ל [שמ"ר א, ט] ויאמר אל עמו [שמות א, ט] הוא התחיל בעצה תחלה לכך לקה תחלה. ביפה תואר כתב דזה חולק במה שאמרו [שמ"ר א, ח] דהמצריים הורידוהו. ולי נראה לומר דהאמת הוא דהורידוהו, מ"מ היה לו לומר לעמו — אמרו אתם כדת מה לעשות, וע"כ כאשר התחיל בעצה, אף שהיה לאונסו לקה תחלה.

העמוד

דרוש לפרשת וארא

העמוד

עָלֵינוּ לְשִׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל אֲשֶׁר גָּאֵלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרִים וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצְרֵינוּ בִּי בַדְבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים

העמוד

דרך הראב"ד ז"ל שהוסיפו לשעבדם יותר מדאי, כענין שנאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה [זכריה א, טו]. יובן מה שאמר הכתוב ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים [שמות ג, ז]. דאני לא גזרתי עליהם שהם ישעבדו בהם בישראל, ואפ"ה נשתעבדו בהם. ולא על זה בלבד נחתם גז"ד של

וראוי לחקור ומה פשעו מה חטאתו של פרעה כיון שנגזרה גזרה במעמד ברית בין הבתרים [בראשית טו, יג]. ועיין מ"ש לעיל [דרוש א לפרשת שמות ד"ה ולי נראה] משם הרמב"ם הל' תשובה [פ"ו ה"ה], יע"ש. וע"פ מ"ש הרמב"ם שם דנענשו מפני דלא גזר עליהם הקב"ה שישעבדו בישראל^א, גם ע"פ

א. שלא גזר על איש ידוע וכאו"א מהמצריים, מאותם המצריים והמריעים לישראל אילו לא רצה להריע להם הרשות בידו.

ח. מיום שנולד משה עד שהושלך ליאור "ותצפנהו שלשה ירחים, ולא יכלה עוד הצפינו וגו' ותשם בסוף" וגו' — שמות ב כג.

מצרים, כי יאמרו לי השגת הראב"ד, על מי חלה גזרתך. וע"כ אני מגיד לך ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, כלומר מפני שנענשים כסברת הראב"ד שאני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. וזהו כי ידעתי את מכאוביו.

או יאמר "ראה ראיתי את עני עמי" כלומר שהוא עני ודל במעשים טובים^ב. מפני היותו במצרים וזהו "אשר במצרים". וע"כ ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו" כלומר שאין נותנים אל לבם לצעוק לה' ואין צועקים רק מהמכות והנגישות. וכמ"ש המפרשים בפסוק ישעיה כ"ו [יז] "כמו הרה תקריב ללדת" ואינה מתפללת לה', רק "תחיל תזעק בחבליה, כן היינו מפניך ה'". ולפיכך לא הועילו היסורין רק "הרינו חלנו כמו ילדנו רוח" [שם, יח]. א"נ כמו הרה וגו', שצריך להקדים תפלה לצרה, ולא עשינו כן אלא כמו הרה וגו'. א"נ כי היה ראוי לומר על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה [דברים לא, יז] ולדאוג על העון שגרם היסורין, לא על היסורין עצמן. ולז"א כמו הרה וגו' שאינה צועקת רק על החבלים, לא צועקת על חטאתיה. ועפ"ז יובן "צעקתם שמעתי מפני נוגשיו" שמפני היותם במצרים מוטמעים בין הגרים גוי מקרב גוי^ג, הוא עני ודל מן המצוות ואין לו שכל לצעוק אל ה' שיצילם. אך אמנם אח"כ כתיב וארד להצילו וגו' [ג, ח] כשירדתי אני למצרים, ע"י הארת שכינתי נתנו אל לבם לצעוק לה'. וזהו ועתה דייקא, הנה צעקת בני ישראל באה אלי [ג, ט] דייקא, כלומר שצועקים לה' שיצילם מצרתם. א"נ "מפני נוגשיו" ר"ל דמערך מעשה ישראל כנגד מעשה נוגשיו ולפיכך שמע צעקתם.

ב. על דרך שדרשו רז"ל תנחומא בהר ג', "וידל ישראל מאד" שופטים ו, ו – שהיו דלים ממעשים

או יאמר ראה ראיתי את עני עמי, כי גדל עניים ושברם ועול גלותם, ותדע כי את צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, כלומר בטרם יקרבו אליהם הנוגשים להכותם, רק מראותם מרחוק פני הנוגשים צעקו אל ה' שיצילם מידם, כי ידעתי את מכאוביו וע"כ וארד להצילו. וא"ת מה היום מיומים, לכן אומר ועתה דייקא, צעקת בני ישראל באה אלי דייקא, כדלעיל. ועד עתה לא היו צועקים לה' שיצילם אלא ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה [שמות ב, כג], כלומר שנוסח צעקתם לא היתה בתפלה אל ה' אלא לצעוק מכאב היסורין והגלות, ואת פני ה' לא דרשו, לא כן עתה.

וב"ש מהר"א מונסון ז"ל שמעתי, דהיה אומר "ועתה וגו' באה אלי", כלומר עד עתה לא היו דואגים על גלות השכינה אשר עמם בגלות, אלא ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. אך עתה ראה ראיתי את עני עמי וגו' וארד להצילו, יען וביען ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, כלומר שצועקים על גלות השכינה. ועפ"י כוונה זו פירש מהר"ש גרמיזאן נר"ו מה שאמר הכתוב ירמיה ס"י י"א [פסוק יד] ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה כי אינני שומע בעת קראם אלי 'בעד רעתם', דייקא.

או יאמר ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, דהכוונה דעד עתה לא עשתה צעקתם פירות להושיעם, יען גזירה היא מלפני, כי גר יהיה זרעך בארץ וגו' [בראשית טו, יג], ועתה אף שלא נשלמו ת' שנה צעקתם באה אלי, מפני כי ראיתי את הלחץ וגו' כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה.

טובים.

ג. דברים ד, לד וע"י בדרוש הקודם הערה ג.

גיסא עדיף טפי שיהיה השעבוד קל ויתאחרו לצאת עד עת קץ, משיכביד עליהם הגלות לקצר הזמן. כי לא יוכלו שאת בדור אחרון כובד השעבוד כאשר היה במצרים, ולכן דיה לצרה בשעתה.

ואכתי קשה ע"פ דרך רז"ל בדרשתם זאת, איך מתיישב כוונת פשט הפסוקים, דהא שאל משה ואמרו לי מה שמו וגו' [שם, ג], ויאמר אלהים אל משה אני הייתי עמכם בשעבוד זה וכו', דמה היא תשובה למ"ש מה אומר אליהם. ואם הכוונה שיאמר להם שם 'אהיה' הוא שמו, והא קא חזינן דכתיב ויאמר עוד אלהים וגו' זה שמי לעולם וגו' [שם, ט], אלמא א"ל אלקים למשה שיאמר להם שם המיוחד ולמדו היאך הוא נקרא, שנכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. ועוד קשה, דאנו רואים דצוה לו ג' ציוויים, כה תאמר וגו' אהיה שלחני, ואח"כ כה תאמר אל בני ישראל וגו', ואח"כ לך ואספת וגו', וג' ציוויים אלו לא ראי זה כראי זה, וצריך לעיין לדעת כוונתם מה היא.

אמנם נלע"ד עפ"י מ"ש הראשונים, בפסוקים [מלאכי ג, כג-כד] "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא" וגו', וקשה מה הכוונה "פן אבוא והכיתי את הארץ חרם". אלא הענין הוא, שבא לתת טעם לביאת אליהו בקול מבשר לפני בוא יום ה', מפני שאם יבא המשיח פתאום, מרוב השמחה של הגאולה תצא נשמתם. וזהו הנה אנכי שולח וגו' והשיב לב אבות וגו', דאם אבא פתאום והכיתי את הארץ חרם. ועד"ז אמר בישעיה סי' ג"ב [פסוק ז], "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלקיך", דהכוונה דלא יאמר פתאום

ועפ"י כוונה זו יובנו פסוקי פרשתינו. וידבר אלהים אל משה וגו', דהכוונה דלפי שמשוה הטיח דברים כלפי מעלה למה הרעות לעם הזה וגו' והצל לא הצלת וגו', והשיב לו הקב"ה אפילו שתראה מדת הדין הקשה שהכביד פרעה עול הגלות עליהם, כל זה הוא רחמים גמורים, כדי למחר להצילם. כי ע"י כובד השעבוד חודש אחד יחשב כשנה אחת. וזו היא כוונת אסף באומרו [תהלים עד, טו] "למה אלהים זנחת לנצח", והארכת עלינו הגלות הזה, "יעשן אפך בצאן מרעיתך", והכביד עליהם השעבוד ובזה יתקצר אורך הגלות. כי זאת ההמצאה עשית במצרים, וז"א "זכור עדתך קנית קדם". ועפ"ז יובן מ"ש המקונן [איכה ה, כ] "למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים", כי כיון ש"מאוס מאסתנו" ו"קצפת עלינו עד מאד" [שם כב], והכבדת עלינו עול הגלות והשעבוד ראוי שמהר יקדמונו רחמך. וז"א ג"כ "מהר יקדמונו רחמך כי דלוננו מאד" [תהלים עט, ח].

באופן כי צרת השעבוד שהוכפל במצרים היתה לטובתם. והו' שאמר הכתוב וידבר אלהים אל משה, כלומר מה שאתה רואה מדת הדין הקשה בתוקף השעבוד, זהו מדת הרחמים. וכן היה רוצה הקב"ה לעשות עמנו בגלות הזה, וכמו שפירש הרב מו"ח גר"ו [יעקב חאגיז בספרו קרבן מנחה אות סז] במשז"ל פ"ק דברכות [ט, ב] אהיה אשר אהיה [שמות ג, יד] א"ל הקב"ה לך א"ל לישראל אני אהיה עמכם בשעבוד זה וכו', דהכוונה דהקב"ה אמר כשם שעשיתי לכם בשעבוד הזה שהכבדתו לקצר הזמן, כך אעשה ואהיה עמכם בשעבוד מלכות. וא"ל משה דיה לצרה בשעתה, כלומר דלא יעשה כן, ואדרכא לאידך

הבשורה מלך אלהיך, אלא בתחלה משמיע שלום ואח"כ מבשר טוב ואח"כ משמיע ישועה ואח"כ מלך אלהיך.

ועפ"ז שאל משה ואמר הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ^[שמות ג, יג] בלבד, ולא אזכיר להם ענין הגאולה פן תצא נשמתם. וגם לא אזכיר שמך כי לא אמרת לי הזכרת שם מן השמות, רק אנכי אביך ^[שם, ו], והם ישאלו לי מה שמו. וגם מה אומר אליהם, כלומר מה ^{הנהגה} אזכיר להם בתחלה, בתחלה הבשורה, כי אין ראוי לומר להם מיד הבשורה פן תצא נשמתם. וע"כ ב' שאלות אני שואל מאתך, הגידה נא לי מה שמך כלומר באיזה שם ^{אשר תסמך} מן השמות הקדושים אבשרם, ומה תהיה הבשורה בתחלת דיבורי. שישאל בראותם שלא אזכיר להם שמך ולא שום בשורה רק אומר אלהי אבותיכם שלחני אליכם, ישאלו ממני ב' שאלות הללו מה שמו של המשלח, וגם מה אומר אליהם — לאיזה ענין נשתלחתי להם.

ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה, דבמענה זה יש תשובה לב' השאלות. לשאלת מה שמו מזכיר להם שם 'אהיה', ולשאלת מה אומר אליהם 'אהיה אשר אהיה' דהכוונה אני הייתי עמכם בשעבוד זה וכו'. וע"י שאמר משה דיה לצרה בשעתה, חזר ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, דיש בו תשובה לב' השאלות ג"כ, דמזכיר להם שם אהיה, וכוונת השליחות לומר אהיה — שיושב עמכם בשעבוד זה ושכינה לא זזה מתוכם. ואחר שיאמר בתחלה אמירה זו, א"ל הקב"ה שיאמר להם שליחות אחר, וז"א ויאמר עוד אלהים אל

משה וגו' ה' אלהי אבותיכם וגו', והכוונה לומר להם שזכות אבותם מסייעתם וכל א' מהם כדאי זכותו להציל את בניו מהשעבוד הזה"ל. וזהו שחזר לומר ה' אלהי אבותיכם וגו', וכל חפצו של הקב"ה הוא בכם, כי אין מייחס שמו ואלהותו רק בכם ובאבותיכם ואינו מחליף אתכם באומה אחרת. וכל אלו הדברים הם הצעות לכל יאמר להם בשורת הגאולה פתאום. ולכן צוהו שאחר שידבר אליהם ב' השליחות הנזכרות לישראל צוהו לך ואספת את זקני ישראל וגו'.

ומעתה חל עלינו חובת ביאור, דיראה דמה ^{הנהגה} ששאל משה שמו של הקב"ה היה לדעת מה להשיב שואלו דבר, כדכתיב ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, וא"כ קשה במ"ש במדרש א"ל הקב"ה למשה חבל על אבדין וכו', ומדרש זה איתא בשלהי פרק חלק דף קי"א א' גם רש"י ז"ל בפ"י התורה נריש וארא ד"ה מקוצר הביאו. ומלבד הקושיא שהקשה רש"י, תו איכא למידק מה זה היה התרעומת למשה ששאל מה שמו, דמה גרעון יש בדבר, ואדרבה שבח הוא לו כי היודעו אהוב למעלה ונחמד למטה, כמשו"ל [קידושין עא, א] אשגבהו כי ידע שמי [תהלים צא, יד]. ותו מה היום מיומים דהתרעם ה' על ששאל ממנו שמו, דתכף שאלתו היה לו להוכיחו בדבר זה. ותו צריך להבין לשון המדרש לא הודעתי להם ולא הרהרו וכו', דמה ענין זה לזה, דלפי האמת יראה שהם ב' תרעומות, הא' ענין שלא הודעתי להם שמי והב' ענין ההרהור שהם לא הרהרו ומשה הרהר, וא"כ איך המדרש מערב ב' התרעומות יחד דמשמע דהא בהא תליא.

וג"ל בהקדים הקדמה א' שכתבה רש"י ז"ל
 בפ"י התורה [וג' ד"ה ושמין] שכל מקום
 שמבטיח השי"ת בשמו הגדול ומזכיר שמו
 המיוחד, מתקיימת הבטחתו לעולם אפילו
 חטאו. אמנם ההבטחה בשם אל שדי אפשר
 שלא תתקיים אם יגרום החטא, כמ"ש הרא"ם
 ז"ל בלשון [=ד"ה] נאמן לאמת דברי יע"ש.
 ושאלת משה מעיקרא שמו של הקב"ה, היה
 מפני הדבר הזה לדעת אם היתה נבואה
 מבחינת שם המיוחד, ונאמן לקיים דבריו בין
 אם יחטאו בין לא יחטאו, או מבחינת אל שדי
 דאפשר שלא תתקיים אם יגרום החטא. ותלה
 השאלה בשם, ואמר מה שמו מה אומר
 אליהם, שנתבייש לשאול הדבר הזה בעבורו
 ותלה עצמו מפני העם. ולא הוכיחו ה' תכף
 ומיד, עד עתה שהרהר אחר מדותיו ית'. דסופו
 הוכיח על תחלתו, כי כוונתו לא היתה מתחלה
 לשאול מה שמו של הקב"ה, אלא לדעת
 העיקר הזה אם היתה נבואתו מבחינת שם
 המיוחד שנאמן לקיים הבטחתו. והיינו
 [כ]שהרהר ואמר ומאז באתי אל פרעה לדבר
 בשמך, כלומר בשם המיוחד שאמרת לי שאתה
 הוא נאמן לקיים הבטחתך, ואני רואה כי לא זו
 בלבד שלא קיימת אלא הרע לעם הזה וגו'.
 וע"ז באו רז"ל ואמרו, שא"ל ה' חבל על
 דאבדין ולא משתכחין וכו'. הכוונה
 דענין מתנת הארץ ע"י שם שדי נאמרה
 לאבות, וכמ"ש רש"י ולא הודעתי להם
 הבטחה זו של נתינת הארץ בשם המיוחד,
 וע"כ אם היו מהרהרים האבות אחרי לא היה
 לי להתרעם עליהם, כיון שאל שדי אמרתי
 להם בהבטחה זו ולא אמרתי להם שם
 המיוחד. והם מתוקף חסידותם, הגם כי וארא
 אל האבות באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם,
 שפירושו לא הודעתי. ואין ר"ל שלא הודיעם
 כלל שם ה', אלא הכוונה היא בהבטחת הארץ
 היה באל שדי ולא הודעתי להם בהבטחה זו

שאני מבטיחם בשם המיוחד שנאמן לקיים
 דברי. ואפ"ה לא הרהרו אחרי מדותי, שמא
 לא תתקיים כיון שלא הזכרתי להם שם
 המיוחד. וזהו שאמר ולא הרהרו אחר מדותי.
 אמר עוד המדרש, אמרתי לאברהם וכו'
 אמרתי ליצחק וכו'. כוונתם לומר גודל
 שבח האבות, כי לא זו בלבד כי לא הרהרו
 בעת שדיבר ה' והבטיחם על נתינת הארץ באל
 שדי, ולא הזכיר להם שם המיוחד. אלא אף
 שהקב"ה ניסה אותם, שאע"פ שנאמר
 לאברהם וכו' בקש לקבור את שרה ולא מצא
 וכן יצחק וכו', שבראותם שלא נתקיימה
 הבטחתם היה להם להרהר ואפ"ה לא הרהרו.
 אמר עוד ולא שאלוני מה שמי, כלומר דזה
 נמשך ממה שמעולם לא הרהרו, לא בתחלה
 בעת הבטחתם באל שדי ולא בסוף כאשר ראו
 שלא נתקיימה הבטחתם, מעולם לא הרהרו
 אחר מדותי. ע"כ לא שאלו מה שמי אם אני
 מבטיחם בשמי המיוחד שנאמן לקיים דיבורי.
 אמר עוד, ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה
 שמי ולבסוף אמרת וכו', כלומר שהרהרת על
 מדותי בין בתחלה בין בסוף. ששאלתך
 מתחלה על שמי היה מפני הדבר הזה
 שחששת פן תהיה נבואתך מבחינת אל שדי
 שאפשר שלא תתקיים, ורצית לדעת אם היא
 מבחינת שמי המיוחד. ואע"פ שהודעתי
 ודברתי עמך בשמי המיוחד, ומפני זה היה
 ראוי שלא תהרהר, אפ"ה חזרת להרהר בסוף
 ואמרת ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך
 כלומר בשם המיוחד, הרע לעם הזה וגו'.
 ואמר עוד, וגם הקימותי את בריתי וגו'.
 כוונת המדרש לדקדק עתה תיבת 'וגם',
 כלומר עפ"ז נתישב שפיר תיבת 'וגם', דהכוונה
 וארא אל האבות באל שדי ולא הרהרו בתחלה
 וגם בסוף, שהקימותי והבטחתי לתת להם את
 ארץ כנען שלא נתקיימה בהם הבטחתי ולא היו
 רק כגרים בארץ. וזהו שאמר את ארץ מגוריהם

והיה מקום להרהר, גם בסוף לא הרהרנו. אמר
 עוד וגם אני שמעתי, באו ליישב קושית רש"י
 על המדרש בתיבת וגם, היאך הסמיכה נמשכת
 בדברים, ובאו לפרש דה"ק, דמאחר דהאבות
 לא הרהרו אחרי, בעבורם גם אני אעשה זאת
 להם לשמוע נאקת זרעם בעבורם אע"פ שאין
 נוהגים כשורה בצעקתם, כי נאקת בני ישראל
 הנואקים - לאמר אשר מצרים מעבידים אותם,
 כדלעיל, אפ"ה שמעתי נאקתם, כי זכות אבותם
 מסייעתם שלא הרהרו אחרי.

ולפשייה דקרא, יובן עם סברות הרמב"ם
 והראב"ד ז"ל שכתבתי לעיל. וזהו
 מה שאמר הכתוב ידוע תדע כי גר יהיה זרעך,
 כלומר הגזירה אינה אלא רק גרות, והמה
 יוסיפו על גזרתי ועבדום וענו אותם וע"כ וגם
 את הגוי אשר יעבדו דן אנכי. וז"ש וגם אני
 שמעתי את נאקת בני ישראל מפני ב' הטעמים
 הנזכרים, וזהו שאמר אשר מצרים מעבידים
 אותם, כלומר שאני לא גזרתי על המצריים [שהם
 ישעבדו], ועוד שאני קצפתי מעט והמה עזרו
 לרעה. ולכן ואזכור את בריתי שאמרתי וגם את
 הגוי וגו'. באופן כי כובד השעבוד היתה
 להנאתינו ולטובתינו לקצר זמן הגלות כאמור.

גרסי' בפרק מקום שנהגו [פסחים נגב] דרש
 תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל
 ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן
 האש, נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים, ומה
 צפרדעים שאין מצווים על קדושת השם כתיב

בהו ובאו ועלו בביתך וגו' ובתנור
 ובמשארותיך [שמות ז, כח], אימתי משארות
 מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור
 חם, אנו שמצווים על קדושת השם על אחת
 כמה וכמה. וכתבו התוס' ד"ה מה ראו, פירש
 הקונטרס מה ראו שלא דרשו וחי בהם, וקשה
 דהא בפרהסיא הוה ומסקינן בסנהדרין [עדא]
 דלכולי עלמא בפרהסיא חייב למסור עצמו,
 יעו"ש.

ואיכא למידק לפי ס"ד דתוס' דצלם זה הוה
 ע"ז, א"כ למאי הוצרכו להקשות
 לפום מסקנא דהתם דבפרהסיה יהרג ואל
 יעבור אפילו אמצוה קלה, הלא גם לפום ס"ד
 דהתם קשה דכיון דע"ז הוה, ובפרהסיה אמרי'
 התם אפילו אליבא דר' ישמעאל דיהרג ואל
 יעבור דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל.
 ומדהוצרכו התוס' להקשות לפום מסקנא
 דהתם, אלמא משמע דסליק אדעתיהו דצלם
 זה לאו ע"ז הוה, ואפ"ה מקשו דכיון
 דבפרהסיה הוה הא מסקינן דאפילו על מצוה
 קלה יהרג ואל יעבור, וצלם זה אפילו אינו
 ע"ז לא גרע מערקתא דמסאנא. וא"כ לפ"ז
 מאי משנו דמפרש ר"ת דצלם זה לאו ע"ז
 הוה. ותו איכא למידק, כיון דצלם זה לאו ע"ז
 הוה, מאי האי דאמרי' פ"ק דמגילה י"ב ע"א
 דאמר רשב"י נתחייבו שונאי ישראל כליה
 משום דהשתחוו לצלם, ואי לאו ע"ז איך
 נתחייבו כליה, ועוד אי לאו ע"ז מאי קאמרי
 וכי משוא פנים וכו'*.
 *הנהגות

ת"ו ש"ל ב"ע

המעתיק מוה"ר יעקב כולי זצ"ל.

*. א"ה עיין לקמן בדרוש לפ' בא [ד"ה שרץ ארצם].
 ובהרב יפה תואר שמ"ר פ"י סי' כ'. — הערת

דרוש לפרשת בא

מדה כנגד מדה. ולפיכך נעשה היאור דם וכל מקוה מימיהם.

וע"פ מה דקי"ל דיש ב' מיני טבילות, דמי מעינות ונהרות מטהרין אף בזוחלין אך אגמים ומקואות אין מטהרין אלא באשבורן [רמב"ם פ"ט ממקואות ה"ח]. וע"כ עשה הפסוק ב' חלוקות, קח מטך ונטה ירך על מימי מצרים על נהרותם על יאוריהם [שם] שהם מים נובעים המטהרין בזוחלין. וגם על אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם שאינם מטהרין אלא באשבורן. על הכל נטה ירך עליהם ויהיו דם. כי אין טעם המכה להכות אלוה של מצרים אלא טעמא שלא היו מניחים וכו', וזהו והיה דם בכל ארץ מצרים כלומר דם נדותי. וסיים קרא ובעצים באבנים ותרגומו ובמני אעא ובמני אבנא [מים שבכלי עץ ובכלי אבן, רש"י]. והכוונה לפי דרשתינו דבא לספר רשעות מצרים, דלא מיבעיא דלא היו מניחין לטבול בנהרות ובמקואות שראויים לטבילה, אלא אפילו לרחוץ גופם ולנקותו בתוך הכלים, מגין דאעא ודאבנא, דקי"ל דאין טובלים בכלים [תו"כ שמיני פרשתא ט, א] ולא היה להם להתפחד שע"י טבילה זו יפרו וירבו, אעפ"כ לא היו מניחין אותם לטבול אפילו בכלים, ולכן היה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים.

ואכתי צריכין אנו לדעת מה טעם שמתה הדגה. ויראה לענ"ד במ"ש פ"ק דסוטה [יא, ב] דרש רב עזרא בשכר נשים

כ"ה הנשמה תהלל יה, על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים^א ונפרע לנו מצרינו. כי י' מכות שהביא הקב"ה על המצריים היו מכוונות לתת לאיש כדרכיו^ב כמשז"ל בשמ"ר פ"ט סי' ט' והיה דם בכל ארץ מצרים וגו' [שמות ז, יט] מפני מה הביא הקב"ה עליהם דם, מדה כנגד מדה שלא היו מניחין בנות ישראל לטבול וכו' עכ"ל. ואיכא למידק לישנא דמפני מה, דמשמע דיש לו ב' טעמים ושואל איזה מהם עיקר, וצריך לדעת מה הם. ותו דהיכא רמיזא הך דרשא בקרא. ויראה דרז"ל הוקשה להם כפל הענין "ויהיו דם, והיה דם" [שם]. ולתרץ זה באו לומר שכוונת הכתוב ללמד לנו מפני מה הביא עליהם דם. וזה מפני שהיה עולה על הדעת, כי טעם לקות היאור בדם היה מפני שאז"ל [שמ"ר ט, ט] שפרעה והמצריים עובדים ליאור, אמר הקב"ה אכה אלוהיו תחלה ואח"כ עמו, יע"ש. וזו היא ששאל מפני מה, דאם הטעם הוא להכות אלוה שלהם תחלה, או מפני שלא היו מניחין בנות ישראל לטבול. והשיב דעל כרחק מכה זו היתה בעבור שלא היו מניחים בנות ישראל לטבול. דאי הוה טעמא להכות אלוהיו, היה די במה שיסרחו המים והדגה תמות ובאש היאור. ותו דנהי דהיאור יש לו ללקות יען היות אלוה שלהם, אבל כל מקוה מימיהם למה לקו. לכן על כרחק לומר כי טעם מכת הדם היתה מפני שלא היו מניחים בנות ישראל לטבול מדם נדותן, ודן אותם ה'

א. ע"פ שמות יח, ט.

ב. ירמיה יז, ג.

ג. "והיה" משמע והיה מעיקרא.

ד. ועיין ר"ש פ"ג דמקואות משנה ג ותוס' פסחים יז ע"ב דאפי' למ"ד שאובין פסולים מדרבנן, טבילה בכלים ודאי פסולה מדאורייתא.

צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים. שבשעה שיוצאות לשאוב מים מזמין להם הקב"ה דגים קטנים וכו'. בשכר תשכבון בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים שנאמר ¹²³⁴⁵⁶⁷ "כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ" ¹²³⁴⁵⁶⁷ [תהלים סח, יד] וכו'. ויל"ד מה ענין זה לזה והלא מובטחים ועומדים "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" ¹²³⁴⁵⁶⁷ [בראשית טו, יד]. אמנם יראה שכיון שראו המצריים שישראל פרים ורבים ע"י נשים צדקניות, שהיו הולכות וטובלות ביאור ושואבות מים בכדיהם, ומזמין להם הקב"ה דגים קטנים וכו'. לא הניחום לטבול מטומאתם ולשאוב מים למען לא יקחו מדגי הים. ¹²³⁴⁵⁶⁷ וע"כ מדה כנגד מדה נהפך מימיהם לדם וימת את דגתם. ואז"ל [שמ"ר ט, י]. מדרש תהלים עח] שממכת הדם העשירו בני ישראל, נמצא שבשכר נשים צדקניות שהיו הולכות ביאור לטבול ולשאוב מים ודגים ונזקקות לבעליהן. היינו דאחניא להם זכותם, וזכו ישראל לביזת מצרים, דהיינו מכת דם שממנה העשירו ישראל שנאמר כנפי יונה וגו'. ודריש לקרא, משום דלעיל מיניה כתיב "מוציא אסירים בכושרות" ¹²³⁴⁵⁶⁷ [תהלים סח, ז] ודרשו רז"ל [במ"ר ג, ו] במעשה הכשורות. ומסיים קרא בשבחן של כשורות "ה' יתן אומר" ¹²³⁴⁵⁶⁷ [שם, יב] לשון עושר וגדולה, כמו את ה' האמרת היום וגו' ¹²³⁴⁵⁶⁷ [דברים כו, יז], בזכות "המבשרות צבא רב" שנזקקות לבעליהן ופרים ורבים ובזכותם נתן להם עושר מהמצריים שהיו נעים ונדים לקנות מאתם המים בכסף ישתו". וזהו "מלכי צבאות ידודון ידודון" ¹²³⁴⁵⁶⁷ [שם, יג] משם העשירו בני ישראל. וזהו "ונות בית תחלק שלל". באופן דע"י מכת הדם העשירו ישראל.

ויזה אני מבין מה שאמר הכתוב "שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו, הפך את מימיהם לדם וגו' ¹²³⁴⁵⁶⁷ [תהלים קה כח-כט], דיש להבין מפני מה הקדים מכת החשך למכת הדם, דמכת הדם היתה הראשונה. דהנה אז"ל ¹²³⁴⁵⁶⁷ [עין שמ"ר בא יד, ג]. תנחומא וארא יד] דממכת החשך העשירו ישראל. וזהו שלח חשך ויחשיך, ולא מרו — המצריים, את דברו — של ישראל השואל מאתם. ועל דרך זה פירשתי "יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה" ¹²³⁴⁵⁶⁷ [תהלים קז, מב], דהכוונה יראו ישרים המטמוניות של המצריים במכת החשך וישמחו ישראל, כי על ידי כן "וכל עולה קפצה פיה", שלא יאמרו דאין להם חפץ פלוני. וזה אמרו שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. וע"פ משאז"ל שממכת הדם העשירו ישראל, אפשר לומר דהכוונה דב' המצאות עשה הקב"ה כדי שישאילום וינצלו את מצרים. האחת כי שלח חשך וראו כל מטמוניהם, והיו שואלים מהם השאילני כלי פלוני. והטעם שלא מרו המצריים את דברו של ישראל והשאילום ולא פחדו שמא ילכו בנכסיהם, יען וביען כבר היו מחזיקים אותם ממכת הדם לעשירים מלאים כל טוב. וזהו "ולא מרו את דברו" יען "הפך את מימיהם לדם" ונעשרו ישראל, ע"כ כאשר היו שואלים מאתם כלי כסף וזהב היו נותנים להם. שאם היו עניים לא היו מאמינים אותם להשאילם. ובכך פירש הרב מו"ח ¹²³⁴⁵⁶⁷ [קרבן מנחה אות רלג] מש"ה "ושאלה אשה משכנתה" וגו' ¹²³⁴⁵⁶⁷ [שמות ג, כב], דהכוונה דאם היו הולכים כעניים בעירום ובחוסר כל ומבקשים שישאילום כלי כסף וזהב לא היו מאמינים אותם להשאילם, ע"כ צוה להם הקב"ה ושאלה אשה משכנתה

— הישראלית העשירה, וכן מגרת ביתה — ישראלית העשירה, תשאלו זה מזה, "ושמתם על בניכם ועל בנותיכם" וכשתראו עצמכם לעשירים ע"י כן "ונצלתם את מצרים" שיאמינו לכם וישאלו אתכם. ושמעתי משם החכם השלם הר"ש מוריניו נ"ע, שסיים דרך זה ודקדק דבפרשת שמות כתיב "ושאלה אשה" וגו' וכאן [שמות יא,ב] כתיב "וישאלו איש מאת רעהו" וגו'. אלא הכוונה דבפסוק "ושאלה אשה משכנתה" היינו שכנתה הישראלית כדאמרן, וישראל היו חוששין שלא לקחת מחבריהם דרך שאלה כלי כסף וזהב, שמא יגנבו או יאבדו אפילו באונס ויהיו חייבים לשלם, דשואל חייב באונסין [ב"מ צג,א]. ע"כ א"ל הקב"ה שיעשו המצאה אחת ואל יחושו לאונסין, וזה דקי"ל שאלה בבעלים פטור שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם [שם,כד], ואמרינן בהשואל [ב"מ צז,א] אמר רבא האי מאן דבעי למשאל מידי מחבריה וליפטור נימא ליה אשקיין מיא דהוי שאלה בבעלים. וז"א וישאלו איש מאת רעהו, כלומר שישאלו האיש עצמו מאת רעהו, והכוונה כמ"ש קצת הפוסקים האומר לשלוחו צא והשאל עם פרתי [ב"מ צו,א ע"ש] דהרמ"ה כתב דשלוחו של אדם כמותו, ולדעת הרי"ף והרמב"ם לא הוי שאלה בבעלים אלא א"כ אמר לעבדו הכנעני לישאל עמה, כמ"ש הטור חו"מ סי' שמ"ו. וז"א וישאלו איש מאת רעהו, שישאלו שלוחם ועבדם של רעהו, וגם ישאלו מהם כלי כסף וזהב.

ואמת דקשה לדרך זה, דלא כתיב וכלי כסף ב"ו"י. ולענ"ד אין צורך לזה, דהא כתב הטור שם וז"ל, שותפין ששאלו זה מזה וכן השואל מאשתו הוי שאלה בבעלים, שכל

אחד ואחד במלאכת חברו והאשה במלאכת בעלה ע"כ. וזה שאמר הכתוב וישאלו איש מאת רעהו, כלומר משותפו הישראלי. ואשה מאת רעותה, שותפתה הישראלית, כלי כסף וכו', ועל ידי כן הוי שאלה בבעלים. והרב הר"ש אלגאזי נר"ו פירש דהכוונה לרמז המעשה דפרק חלק [סנהדרין צא,א] שהשיב גביהא בן פסיסא שלקחו עושר זה וינצלו את מצרים חלף עבודתם. ולזה אמר הקב"ה שלא ישאל מאת אדוניו שנשתעבד בו, שלא יתן לו בחושבו המצרי שלא יחזירנו לו, דמורה התירא לנפשיה מפני שנשתעבד בו. ע"כ צוה אותם שישאלו איש מאת רעהו המצרי שלא נשתעבד בו וכן אשה מאת רעותה שלא נשתעבדה בה.

ויתן ה' את חן העם וגו' גם האיש משה וגו' [שמות יא,ג]. הרב הנזכר לעיל הקשה בפסוק זה, דאין כאן מקומו אלא לקמן בעת המעשה והא כתביה "וה' נתן את חן העם" וגו' [שמות יב,ל]. ופירש דבר נא באזני העם [יא,ב] כמו שאמרו רז"ל [שמ"ר יד,ג] כי ע"י מכת החשך שמששו ישראל את כליהם "וינצלו את מצרים". וזה אמרו "דבר נא" כלומר עתה הוא עת לדבר אחר מכת החשך, לשאול מאתם. יען כבר "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים" והם מרוצים לתת להם. אלו דברי הרב. ולי קשה סיפיה דקרא, "גם האיש משה" מאי שיאטיה הכא, ולא ראיתי מי שדבר בזה. ולפום ריהטא יראה במשז"ל [שמ"ר כ"ט. מכילתא בשלח פתיחתא] על הפסוק ויקח משה את עצמות יוסף [שמות יג,ט] עליו הכתוב אומר "חכם לב יקח מצות" [משלי יח, כ]. שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב וכו'.

ונראה דזה בא הכתוב לרמוז "וה' נתן את חן העם" והיו משאלים להם. ואל תאמר כי משה לא מצא חן בעיניהם יען לקו על ידו ב' מכות לפיכך לא השאלו לו. כי אין הדבר כן, כי גם האיש משה וגו' והיו משאלים לו יותר מישראל, אלא הוא לא רצה כי אם להתעסק במצות כי חכם לב יקח מצות.

או יאמר כמ"ש פ"ק דיומא ט' ע"ב דמאן דמשתעי ר"ל בהדיה בשוקא יהבו ליה עיסקא בלא סהדי. וז"א "ויתן ה'" כלומר תדע איך נתן ה' את חן העם בעיני מצרים, מפני כי "גם האיש משה" וגו' והיו חושבים כיון דמשה הוא שלוחם ומדבר בעדס נראה כי הם צדיקים ולא יברחו עם ממונינו ולכך השאילום. א"נ נתן את חן העם והשאילום, מפני כי גם האיש משה וגו', וחשבו כי לא היו בורחים רק דרך ג' ימים הולכים לזכות לה' כמאמר משה [שמות ה, ג]. א"נ השאילום ולא חששו שמא אחד מהם יכפור, כי הנה סמכו כי האיש משה וגו', וזה שאמרו "אלהים בישראל" [מ"ב א, ג ע"ש], ונתבע אותו לפניו ואל יכפור בנו לפני הנביא שיודע האמת.

וע"פ מה שכתבנו למעלה "וישאלו איש מאת רעהו" שרוצה לומר מאת מכירו המצרי, יובן מאמר אחד במכילתא. וקודם נבאר דרך אחר, שמשם בקש מהם שלא ילכו ישראל לשאול בערבוביא, ואל ילכו כמה אנשים לאיש אחד, כי אפשר כי יעלה על לבם כי תואנה הם מבקשים לקחת ממונם ולברוח. וע"כ צוה להם שאל ישאל איש ממצריים רבים וגם לא ילכו אנשים הרבה לבית מצרי אחד. אלא דוקא "איש מאת רעהו" ועל ידי כן יתן ה' את חן העם וגו' ונצלתם את מצרים. והנה אז"ל במכילתא [מס' דפסחא בא פרשה יג] ובני ישראל עשו

כדבר משה וכי מה אמר להם משה במצרים, הרי הוא אומר "דבר נא באוני העם וישאלו איש מאת רעהו" וכן עשו "וישאלו איש מאת רעהו", עכ"ל. והמאמר הזה כלו מוקשה, ויראה דרז"ל קשיא להו אומרו "ובני ישראל עשו כדבר משה" דמיתר, ודי באומרו וישאלו ממצרים. והנה ע"פ מש"כ לעיל וישאלו איש מאת רעהו — הישראלי, א"נ הדרך הב' איש מאת רעהו — מאת מכירו המצרי, א"נ איש אחד דוקא מאת רעהו אחד דוקא, זה בא לרמוז הכתוב ובני ישראל עשו כדבר משה ולא נפל דבר מכל אשר דבר ה' ביד משה עבדו. וזה שאמר בעל המאמר וכי מה א"ל משה וכו' והשיב דהרי אומר וישאלו איש מאת רעהו, כלומר עשו כדבר משה בפירוש איש מאת רעהו הנזכר ג' דרכים.

ונחזור לענין כי ע"י מכת החשך העשירי ישראל, וזה שאמר "שלח חשך ויחשיך" וגו' [תהלים קה, כח] כדלעיל. או יאמר כמשו"ל במ"ר [שמ"ר יד, א] שהוסיף החשך משלו. וזה אמרו שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו, כלומר דלא תימא דהוסיף משלו הוי כעובר על דברו של הקב"ה, לזה אמר "ולא מרו" החשך "את דברו" של הקב"ה. כמו שאמרו במדרש [שם] למה הדבר דומה למלך שסרח עליו עבדו אמר לאחד לך והכהו ג' מגלביין, הלך והכהו ק' והוסיף לו משלו. או יאמר עפ"י דרך זה, תדע למה החשך הוסיף מדיליה, מפני כי ראה ראה החשך שהמלאכים לא מרו את דברו של הקב"ה, כמ"ש א במדרש [שם] אמר הקב"ה למלאכים, המצריים ראויים ללקות בחשך, מיד הסכימו כולם, כאומרו "ולא מרו את דברו". או יאמר ע"פ מה שאמרו במ"ר [שם, ג] חשך למה הביא עליהם וכו' לפי שהיו פושעים בישראל ומתו בימי אפילה יע"ש, וזה אמרו "שלח חשך ויחשיך"

ועל ידי כן נסתלקו הרשעים ונשארו הצדיקים שלא מרו את דברו של הקב"ה. או יאמר על דרך הנזכר לעיל, דהכי קאמר דמן הראוי היה דכיון דהמלאכים הסכימו כולם עם הקב"ה שיביא עליהם חשך, הדין נותן שלא יביא, כדקי"ל [רמב"ם פ"ט מסנהדרין ה"א. סנהדרין יז, א] פתחו כולם לחובה פטור, וכאן שלח חשך. אלא ע"כ שלא מרו המלאכים את דברו. או יאמר ע"פ מה שדרשו רז"ל [שמ"ר יד, ג] "ולכל בני ישראל היה אור" [שמות י, כג] שכל מקום שיהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו וכו'. וזהו "שלח חשך ויחשיך" ואעפ"כ "לא מרו את דברו" שכל מקום שיהודי נכנס הוא אומר לחשך שיאיר לו. ולכן כתיב בתר הכי "הפך את מימיהם לדם" כלומר כשם שבמכת החשך לא לקו ישראל, גם במכת הדם היה כיוצא בזה כדרז"ל [שמ"ר ט, י].

"שרץ ארצם צפרדעים" [תהלים קה, ל]. הנה ^{אוצר החכמה} "אז"ל שהיה צפור דעה. וצריכים אנו לדעת מה היא החכמה אשר נמצא בצפרדעים. ואפשר דיוכן במה שאמרו פ' מקום שנהגו [פסחים נג, ב] דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן וכו' יע"ש, ועיין מה שהקשנו לעיל בס"פ וארא. ותו איכא למידק אמאי לא פרכי התוס' [שם ד"ה מה] דהא בשעת השמד הוה, ואסיקנא התם בסנהדרין [עד, א] דבשעת השמד חייב למסור עצמו אפילו אמצוה קלה. ולזה י"ל דהתוס' ס"ל דהך לא חשיב שעת השמד, כמ"ש הנ"י ז"ל [סנהדרין עד, ב ד"ה קרקע] והביאו הב"י יו"ד סי' קנ"ז [ד"ה והא] דצלם נבוכדנצר לא מיקרי

שעת השמד כיון דלא גזר על ישראל בלבד אלא על כל האומות. אך מה שהקשינו לעיל קשה. ויראה לי דכוונת ר"ת לתרץ במאי דאסיקנא התם בגמ' [עד, ב] דבשאר מצוות אפילו בפרהסיא אם הגוי מכין להנאת עצמו יעבור ואל יהרג, דהא אסתר פרהסיא הואי ולא מסרה נפשה, משום דאחשורוש לא היה מכין להעבירה על דת אלא להנאת עצמו, ואין כאן חלול ה' ליהרג על כך. א"כ הכא נמי, כיון דצלם זה לאו ע"ז הוה אלא אנדרטי של מלכים שעשאו לכבוד עצמו, וא"כ היה להנאת עצמו ולא להעביר על דת לכך קאמר מה ראו וכו'.

ויענ"ד נראה לפרש מה שאמרו מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן וכו'. ע"פ מה ששמעתי מפי הרב מו"ח נר"ו שפירש בפסוק "ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרי' למלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנו על דנה פתגם להתבותך" [דניאל ג, טז]. דהקשה מה תירוץ היה להם לתרץ שאומרים לו שאינם חוששים להשיבו על זה, ותו דכבר השיבו לו איתי אלהנא וגו' [שם יז], ותירץ משום דבכרו דשלח כתיב "בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא, קתרוס סבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא" [דניאל ג, ה], נמצא כי הכרוז היה כשישמעו ה' מינין של זמר שסיפור הכתוב ושאר זני זמרא יפלון ויסגדון. ואח"כ בשעת מעשה היו שם כל מיני זמר וחסר מהם סומפניה, כדכתיב "כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא וגו' [שם, ז]. וכיון דחסר

נבוכדנצר לא חוששין אנו על דבר זה להשיבך.
י. בשעה שתשמעו קול קרן שורקת, קתרוס, סבכא, פסנתרין, סומפניה (כולם מיני זמר הם) וכל מיני זמר תפלו ותשתחוו לצלם הזהב.

ז. ר"ל דלא חשיב כפתחו כלם לחובה, מאחר שלא אמרו כן מדעת עצמם אלא שלא מרו את דברו.
ח. ילק"ש רמז קפב. תגדא"ר פ"ז.
ט. ענו חנניה, מישאל ועזריה (ע"ש א, ז) ואמרו למלך

הסומפניה היתה תשובה נצחת לחנניה מישאל ועזריה להשיב לנבוכדנצר, שהטעם שלא השתחוו לצלם היה מפני שלא שמעו כל מיני זמר שהכריז המלך, שחסר הסומפניה, וא"כ לא עברו את דברו¹. וזה שאמרו "לא חשחין אנחנו על דנה פתגם להתבותך" כלומר יש לנו טענה להשיב לך אך אין לנו חוששין לומר לך אותה תשובה, רק האמת, "כי הן איתי אלהנא די אנחנו פלחין יכיל לשיזכותנא". ועפ"ז יבואר כמין חומר, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קידוש השם, כיון דהיו יכולים להציל עצמם דמה שלא השתחוו לצלם מפני שלא שמעו הסומפניה. והם לא כן עשו, אלא שאמרו לו שלא היו רוצים להשתחוות לצלם. ובפסוקי דניאל הנזכרים פירש בכסף נבחר פרשת שופטים [ריש דרוש א] ענינים מתוקים יע"ש.

ואפשר עוד לפרש מה שאמרו מה ראו חנניה מישאל ועזריה וכו'. ע"פ מה שאמרו ז"ל בילקוט דניאל [כאן. ועי' רש"י] "ואמרין למלכא נבוכדנצר" [שם טז] — אם מלכא למה נבוכדנצר, ואם נבוכדנצר למה מלכא, אלא א"ל אם לארנוניות את גוזר עלינו את מלכא, ואם לע"ז את וכלבא שוין ואין אתה מלך. מיד נתמלא חמה שנאמר "באדין נבוכדנצר אחמלי חמה" [שם, יט], עכ"ל. וקשה מה זו שאלה אם מלכא למה נבוכדנצר, הרי כמה פעמים כתוב בדניאל מלכא נבוכדנצר. וע"ק אומרו מיד נתמלא חמה שנאמר וכו', למה הוצרכו ראיה זו דזיל קרי ביה רב הוא ומה חידוש השמיעונו בזה. ויראה דקשיא להו "אמרין למלכא נבוכדנצר" פשיטא דעמו היו מדברים, ואם בא הכתוב לספר לנו שהשיבו לו בלשון כבוד וא"כ תיבת "למלכא" היא

מדבריהם, לא הוי ליה למימר "נבוכדנצר", ואם כוונתם לבזותו ולפיכך הזכירו בלשונם "נבוכדנצר" א"כ למה "מלכא", וא"כ הו' תרתי דסתרן. ומשני שפיר דאמרו לו ב' לשונות. מיד נתמלא חמה וכו' כלומר שהקפיד נבוכדנצר על שקראוהו בשם נבוכדנצר וזה שאמר באדין נבוכדנצר אתמלי חמה, שקראוהו נבוכדנצר ולא מלך ורמזו לו שהוא וכלבא שוים. על זה חרה אפו, שאם היו אומרים לו בלשון רכה שאינם משתחוים לצלם מפני עבודת ה', לא היה כועס. אבל להקניטו ולבזותו ולומר לו שאינו מלך אלא הדיוט, לזה חרה אפו. ועם זה יבוא בעצם מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמם על קידוש השם שכבר היו יכולים להציל את עצמם אם היו משיבין בלשון רכה ולא לבזותו.

נשאו ק"ו בעצמם וכו'. איכא למידק מאי ק"ו והלא הצפרדעים הקב"ה גזר עליהם, ותו היכי קאמר דצפרדעים אינם מצוים על קידוש השם והלא מצוים, מאחר שהקב"ה גזר עליהם, ועיין מ"ש הרי"ף ז"ל [בעין יעקב פסחים אות כב]. וע"פ דרכנו, שפירשנו "מה ראו" דהכוונה שבידם היתה להשיב לו תשובה נצחת ממה שלא שמעו סומפניה, א"נ מפני שהשיבו לו דרך בזיון, א"כ מה ראו לומר דהקב"ה חפץ שיסתכנו במקום שבידם להציל עצמם, אף שעשו לקדש ש"ש. ואמר שלמדו מצפרדעים, דעם היות דאינם מחוייבות בעלמא למסור נפשם על קידוש השם, רצה המקום עתה שימסרו עצמם על קידוש השם כדי שיתקדש שמו על ידם. אנו שמצוים בעלמא לקדש שם שמים על אחת כמה וכמה שירצה הקב"ה שנשרף על

יא. ע"ש מצודת דוד פסוק ז.

קידוש השם, אף שבידינו להציל את עצמינו ולא לישוף. ודייקי לה מדכתיב "ובתנור" ובמשארותיך" דהוי ליה למימר ובמשארותיך ובתנור, דהעיסה קדמה במשארות ואח"כ שולחים אותה לתנור. אלא על כרחך משארות אתא לגלויי דבזמן שהיו המשארות אצל התנורים היו נכנסים לאכול המשארות, ולא היו הולכים הצפרדעים לאכול העיסה בעוד שהיו לשין אותה. כדי שעל ידם יתקדש שם שמים כלפי פרעה שהוא בן אדם וכפר ואמר "מי ה'" [שמות ה,ב] — באו להורות לו שאפילו הצפרדעים שאין להם שכל הם מקיימים את דברו ית'. וכן נמי חנניה מישאל ועזריה נשאו ק"ו לקדש שם שמים, לפי שחירף נבוכדנצר שם שמים. אמר "אן הוא אלה דישזבינכון מן ידי" [יניאל ג,טו] ב.

באופן דזכינו להבין שם הצפרדע שאז"ל צפור שיש בו דעה. שהיו מענים עצמם שלא לאכול המשארות בעודה בעת הלישה, עד שהכניסו אותה לתנור ושם נכנסו לתוך האור לאכול העיסה, לקדש שם שמים ולקיים דברו ית'. א"נ י"ל דהדעה שנמצא בהם שלא היו שורצים ביאור ללכת משם בית פרעה, דהיו יודעות דיעמדו כנגדם לסגור הפתח והחורין והסדקין לבלתי יכנסו בחדרי מלכיהם. אך הם נתחכמו לעלות מן התהום מתחת השיש בבית פרעה, ואמרו לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי נועין שמ"ר יג. וז"א "שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם" [תהלים קה,ל] — שבחדרי מלכיהם שם היו שורצים. ויש לדייק תיבת "ארצם" ע"פ מה שאמרו ז"ל במדרש [שמ"ר יב] "את כל גבולך בצפרדעים" רבותינו אמרו המכות

שהביא הקב"ה עליהם גרם להם שיעשו שלום וכו', יע"ש. ואיכא למידק כיון דכבר עשו שלום ממכת הצפרדעים מהו זה שאמר במדרש בפרשה זו [שמ"ר יג,ד] "הנני מביא מחר ארבה בגבולך" [שמות יד] — ולא בגבול בני חם וכו' שבמכת הארבה הכירו עד היכן גבול מצרים ע"כ, דלמאי איצטריך ללמד להם גבולם בב' המכות הללו.

ויראה דבמכת הצפרדעים הכירו גבול השדה עצמו עד היכן הוא תחומם, אמנם אכתי היה להם מחלוקת אחר. כההיא דתנן סוף מציעא [ק"ח,ב] שתי גגות זו על גב זו וירק בינתים, רמ"א של עליון רי"א של תחתון וכו'. אמר ר"ש כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו והשאר של תחתון. ואמרינן בגמ' הלכה כר"ש. ותו איבעיא לן מגיע לנופו ואינו מגיע לעיקרו מאי, תיקו. וכתב הרא"ש ותמהני למה עלתה בעיא זו בתיקו, כיון דטעמא דר"ש כל שהעליון יכול ליטול בפשיטת יד אינו מתייבש ממנו, ומן השאר הוא מתייבש כי הוא בוש לשאול רשות מחברו לירד למטה ויקחנו, א"כ מיפשטא שפיר הך בעיא, שכל שהעיקר נתלש עם הנוף — של העליון והשאר לתחתון. ומהרי"ק בב"י חו"מ סי' קס"ז [ס"א] תירץ לזה ז"ל, דה"נ אפשר שהוא בוש מלתלוש העיקר ע"י הנוף כי חברו יראה מקום העיקר בחלקו ויאמר בתוך גנתי נכנס שלא מדעתי, הילכך מעיקרא מתייבש ממנו כדי שלא יאמר חברו עליו גנאי הוא שנכנס לתוך גנתו שלא מדעתו, עכ"ל. ואיכא למידק דאין טעם זה מספיק דמתייבש כדי שלא יאמר עליו חברו גנאי שנכנס שלא מדעתו לתוך גנתו, דמהיכא תיתי

הצפרדעים שכפירתו של פרעה "מי ה'" נותנת חיוב חדש של קידוש ה'.

יב. ר"ל דבמקום דאיכא חילול ה' נתחדש חיוב קידוש ה' אפי' באיכא דרכא אחרינא. והוא שחידשו לנו

שיאמר עליו גנאי זה, דכיון דהעיקר נתלש עם הנוף יאמר דע"י הנוף שמגיע אצלו תלש את העיקר, ולמה יאמר שנכנס לתוך גינתו. ועל דרך הרב מהרי"ק היינו יכולים לתרץ דכיון שאינו מגיע לעיקר אפשר שמתבייש מחבירו פן ילעז לומר שהוא נוטל מה שבתוך תחומו, הילכך מתייבש ממנו. וכן תירץ הרב עצמו למאי דאיבעיא לן מגיע לעיקר ואין מגיע לנופו, וצ"ע לחלק בדברי הרב ז"ל דמ"ש דגבי בעית מגיע לנופו ואין מגיע לעיקר תירץ דמתייבש שלא יאמר שנכנס לגינתו ולא תירץ שלא יאמר דנוטל מה שבתוך תחומו, וגבי בעיית מגיע לעיקר ואין מגיע לנופו תירץ שלא יאמר דנוטל מה שבתוך תחומו ולא תירץ שלא יאמר שנכנס לגינתו, ויש לחלק בדוחק וק"ל.¹

אמנם לעיקר תמיהת הרא"ש היינו יכולים לתרץ, דמאי דאיבעיא לן מגיע לנופו ואין מגיע לעיקר לא מיירי שהעיקר נתלש עם הנוף, דבהא מלתא דפשיטא הוא דאינו מתייבש ממנו, כיון דאין צריך ליטול רשות מחבירו לירד למטה ליקחנו דע"י הנוף יכול לתולשו. אלא כי קא מיבעיא לן שאין העיקר נתלש עם הנוף. ואמרינן בגמ' דר"מ ור"י לא פליגי בעיקרו — דעליון הוי, כי פליגי בנופו, ר"מ סבר שרי נופו בתר עיקרו ור"י סבר לא אמרינן שדי נופו בתר עיקרו. באופן דלר"מ ור"י כ"ע מודים דעיקר דהעליון, אך אליבא דר"ש שעשה פשרה זו ואמר כל שהעליון יכול לפשוט ידו וליטול הרי הוא שלו והשאר של תחתון, דאפקורי מפקר ליה, שגנאי הוא

לו ליטול רשות ליכנס לתוך של חבירו וללקוט [רש"י], מי נימא דהך טעמא נמי שייך בעיקרו, דכיון דמגיע לנופו ואין מגיע לעיקרו הנוף יהיה של עליון ועיקרו של תחתון, שגנאי הוא לו ליכנס לגינת חבירו לתולשו. ונמצא דלפ"ז פליג ר"ש אר"מ ור"י. או נימא דעד כאן אינו בוש אלא ליכנס לגינת חבירו ללקוט הפירות, משום דאיכא למימר כר"י, ולפיכך מתייבש מהפירות. אבל מעיקרו, דאפילו ר"י מודה דהוא של עליון ואינו בוש ליכנס לתוך של חבירו ולתולשו. ולפיכך עלתה בעיא זו בתיקו כנ"ל, ודו"ק.

ונחזור לענין, דאף שע"י מכת הצפרדעים עשו שלום ביניהם היינו לתחומי השדות עצמם עד היכן מגיע גבול מצרים, אבל אכתי היה מחלוקת ביניהם דשתי גנות זו ע"ג זו וירק בנתיים. דמצריים היו אומרים של עליון ובני כוש היו אומרים של תחתון, ובמכת הארבה הכירו עד היכן הוא גבולם לענין זה, שכל הפירות והירק שהעליון יכול לפשוט ידו וליטול והיה של מצרים אכלוהו, והשאר שהוא של תחתון לא אכלוהו. וז"ש "ויתן לחסיל יכולם ויגיעם לארבה" [תהלים עח, מו] כלומר אותו שהיו יכולים לנגוע בו ולפשוט ידם וליטלו דהיה שלהם, היו אוכלים אותו הארבה והשאר היו מניחין, ובכך ידעו עד היכן גבול מצרים.

וע"ז דרך זה יפורש מה שאמר הכתוב ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה [שמות י, ה] דקשה מאי "מן השדה" פשיטא דצומח מן השדה, ועוד מאי "לכם". אלא

יג. אולי י"ל דמגיע לעיקר ולא מגיע לנופו היינו כגון שנוטה נופו למטה, כמש"כ רש"י. וא"כ לאחר שלקטו נמצא מקום העיקר העקור בתוך תחומו של עליון ואין לו לחוש שמא ילעז התחתון ויאמר שנוטל מתוך תחומו (והנוף העקור לא השאיר

קרח). משא"כ במגיע לנופו ואין מגיע לעיקר, משילקטנו הרי המקום העקור בתוך תחומו של תחתון (והנוף המגיע לעליון אינו לפניו להוכיח עליו) וא"כ יש לחוש שיראה הקרחה בתחומו ויחשוב שלקט מתחומו.

דענפיו נוטים לגבול בני חם יאכלו אותו הארבה.

ואמנם רישא דקרא [שמות י, ה] וכסה את עין הארץ וגו'. יובן במה שאמרו פרק

יוה"כ [יומא עז, ב] "המאכילך מן במדבר למען ענתך" [דברים ח, טז] אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל וכו' מכאן רמז לסומים שאוכלים ואינם שבעים. ועל דרך זה פירשתי הפסוק [במדבר טז, יד] "אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו" אלא נתת לנו "נחלת שדה וחרם" שכל הטעמים היו טועמים במן. — "העיני האנשים ההם תנקר" כלומר שאוכלים ואינם כסומים הללו. וזהו וכסה את עין הארץ מרוב הארבה, ולא יוכל "הארבה" לראות את הארץ, וע"י כן ואכל וגו' כסומים הללו שאוכלים ואינם שבעים.

או יאמר ואכל את יתר הפליטה וגו', במה שיש לדקדק במה שכתב לעיל "ואתה

ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים, והפשתה והשערה נכתה וגו' והחטה והכסמת

לא נכו כי אפילת הנה" [שמות ט ללב], דיש לדקדק למה הזכיר ב' שמות הללו ה' ואלקים,

ועוד יש להבין מה שאמרו ז"ל "כי אפילות הנה" — פלאי פלאים עשה הקב"ה וכו' [שמ"ר יב, ו]. דמפשטיה דקרא נראה דמפני

דקטנות היו לא נוכו בברד שהן רכות ויכולות לעמוד בפני הקשה [כמש"כ רש"י בפ' ראשון].

וגם הרא"ם תמה בזה. ויראה דהפלאים שעשה הקב"ה היינו מפני ד"ויהי ברד ואש מתלקחת

בתוך הברד" [שמות ט, כד], ואין לומר כי החטה והכוסמת לא נוכו מפני שהרץ יכול לעמוד

בפני קשה, דכיון ד"ותהלך אש ארצה" — האש היה לה ללחוך הכל כלחוך השור והניחו

הקב"ה בדרך פלא למזונותיהם. וזהו פלאי

במה שכתבנו אתי שפיר ואכל את כל העץ הצומח 'לכם' דייקא כלומר החלק הנוגע לכם"י מהעץ הצומח בשדה שלכם. א"נ אפשר לומר דמכת הארבה נצרכה למחלוקת שהיה ביניהם באילנות העומדים על המצר. דאיתא בהמקבל [ב"מ קז, א] אילן העומד על המצר אמר רב הנוטה לכאן לכאן, והנוטה לכאן לכאן, ושמואל אמר חולקין. דרב אזיל בתר הענפים דמי שיש לו ענפים רבים יקח הרבה ומי שיש לו ענפים מועטים יקח מועט, אע"פ שאין השרשים מתפשטים לקרקעו של זה יותר משל זה אזלינן בתר הענפים שנוטים יותר לשל אחד מהם. ושמואל סבר דחולקין דאזלינן בתר השרשים כמו כן יהיו שוים בענפים [תוס' שם ד"ה אילן]. וזה המחלוקת עצמו היה ביניהן, עד שבא הארבה ועשה שלום ביניהם ואכל מחצית האילן דקי"ל כשמואל דחולקין [ורמב"ם פ"ד משכנים ה"ט. טוש"ע חו"מ קסז ס"א]. וזהו "ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה", מן השדה דייקא. א"נ אפשר לומר דמחלוקתם היתה באילן שהיה נטוע ברשות המצריים והענפים נוטים ברשות בני חם, דהנהו הוון אמרי שדי נופו בתר עיקרו והנהו אמרי לא שדינן נופו בתר עיקרו. ואמרינן בס"פ לא יחפור [ב"ב כז, ב] לענין בכורים דכה"ג מביא וקורא דעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ שיהיו הענפים כולם לבעל השרשים. וזה שאמר "אמר ויבא ארבה וילק ואין מספור, ויאכל כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם" [תהלים קה לדלה], דארבה עשה שלום ביניהם ואכל פרי אדמתם, ולמד אותם דשדינן נופו בתר עיקרו. וזה אמרו "ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה" דכיון דצומח משדה שלכם אע"ג

פלאים שעשה הקב"ה. והתכת הכתובים כך היא "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון" כלומר עדיין לא תיראו מפני ה' אלהים, שנהג עמכם במדת רחמים משותף עם מדת הדין. כמו שאמר "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" ¹³³⁴⁵⁶⁷ [בראשית ב, ד]. כי אתם אומרים שהדברים היו בדרך טבע מה שנשאר לכם חטה ¹³³⁴⁵⁶⁷ ובנסמת, והטעם כי הפשתה והשעורה נוכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול, ואין אתם יודעים כי החטה והכוסמת לא נכו לא היה מפני שלקישות היו [מאוחרות, ועי' מ"ר שם] אלא פלאי פלאים עשה הקב"ה שלא לחכתם האש מסביב, והשאר אחריו ברכה ¹³³⁴⁵⁶⁷ להחיותכם כיום הזה ¹³³⁴⁵⁶⁷ ונהג עמכם במדת רחמים, כן פי' הרי"ף ז"ל. ועתה במכת הארבה התרה בו וא"ל "ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד" שמה שנשא ¹³³⁴⁵⁶⁷ היתה פליטה מן הברד שלא לחכתו האש והיתה פליטה לחיותכם כיום הזה, אך עתה שעדיין אתם עומדים במרדכם ואכל את יתר וגו'.

אמר עוד "ואכל את כל העץ" וגו' [שמות י, ה] כי הא דאמרינן בפ"ק דתעניות (ט, ב) אר"ל מנין למטר בשביל יחיד דכתיב "שאלו מה' מטר בעת מלקוש וגו' [זכריה י, א] יכול לכל תלמוד לומר "לאיש" ותניא יכול לכל שדותיו תלמוד לומר "שדה" וכו'. באופן דאף דאין הדור זכאי שיהיה להם פרנסה, בזכות איש אחד יורד מטר בכל השדות, לתת אכלם בעתו. וז"א ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה, כלומר דלענין צמיחת האילנות אין אני מביט בכולכם אף שאתם רשעים, ואני מצמיח

כל השדות בשביל שדה אחד של צדיק. ועתה הארבה יאכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה כלומר מכח שדה הצדיק, ולא יגין זכותו עליכם מעתה, אלא יאכל הכל, אע"ג דהוא צומח לכם מן השדה של הצדיק, בכה"ג לא תעלה זכותו לפני ה', ודו"ק.

מי ומי ההולכים [שמות י, ח]. אפשר דבא לרמוז ההיא דתנינן [חגיגה ב, א] הכל חייבין בראיה חוץ מחש"ו וכו' והחגר והחולה והסומא והזקן ומי שאינו יכול לעלות ברגליו. וזה רמז פרעה במה שאמר "מי ומי ההולכים" כלומר דפרעה אמר "לכו עבדו את ה' אלהיכם" [שם] סתם. ושאל לו משה מי ומי כלומר על מי אתה נותן רשות שילכו, והשיב ההולכים — היכולים להלך ברגליהם והשאר אין אני נותן רשות, דפטורין. ויאמר משה "בנערינו ובזקינינו נלך וגו' כי חג ה' לנו" [שם, ט] דכיוון לרמוז לו דנהי דבראיה פטורין כיון דאינם יכולים להלך ברגליהם, מ"מ בשמחה חייבין כדכתיב "ושמחת אתה וביתך" [דברים יד, כו] — "כי חג ה' לנו" כלומר השמחה והחג שלנו היא. א"צ דמצוה זו היא במצות הקהל דכתיב ביה "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" [דברים לא, יב], וכן החג הזה שאנו רוצים לעשות במדבר הוא חג ה' שהוא מתן תורה וצריכים כל העם אנשים ונשים וטף, למען ילמדו את תורת ה'.

והשיב פרעה יהי כן ה' עמכם וגו' [שמות י, י]. דהכוונה ע"פ מה שאמרו ז"ל פ"ק דחגיגה [ג, א] "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, הטף למה באים, לתת שכר

יז. ע"פ דברים ו, כד.

יח. ועיין חגיגה ו ע"ב וברש"י שם.

יט. ע"פ מש"א שם: למען ישמעו ולמען ילמדו וגו'.

טו. עיין רש"י בראשית א, ד"ה אלהים — בר"ר יב, טו.

טז. ע"פ יואל ב, יד.

למביאיהם, ע"כ. והנה המאמר הזה צווחו עליו קמאי למה לו ההקדמה הזה שאמר אם אנשים באים ללמוד וכו' לפרוך בקיצור הטף למה באים וכו', ופירשו בזה דהכוונה היא אם אנשים באים ללמוד ונשים באות לשמוע, לא יביאו הטף עמהם כי הן מונעים לאבותם ולאמותם שלא ישמעו וילמדו. אלא ליתן שכר למביאיהם — אני מסיים בזה דהכוונה להרבנות שכרם. דאף שיש להם מונעים שהם הטף, יעשו אזנם כאפרכסת וישמעו וילמדו ואל יעכבו עליהם התינוקות מרוב תשוקתם וחפצם לשמוע את דבר ה'. ובכן ירבה הקב"ה שכרם. אמור מעתה דקושית הטף למה באים זה עצמו היתה כוונת פרעה "יהי כן ה' עמכם" וגו', כלומר יהי כן ה' עמכם — ההשראת שכינה שיחול עליכם ללמד אתכם חקים ומשפטים, כשתלכו אתם לבדכם יהיה דומה "כאשר אשלח אתכם ואת טפכם" — הא ודאי לא, כי הטף מונעים אתכם. אלא ודאי אין כוונתכם ללכת להקביל פני שכינה שילמד אתכם, אלא כוונתכם רעה. וזהו "כי רעה נגד פניכם" [שם] ומרמה ותחבולה היא מאתכם ללכת ולברוח. "לא כן" כלומר דאל"כ שאתם חושבים רעה זו "לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים" [שם, יא] שאתם אומרים שהולכים לקבל פני שכינה, שילמד אתכם חקים ומשפטים צדיקים "ראו כי רעה נגד פניכם" כלומר שהכרת פניכם ענתה כי רעה בלבבכם.

או יאמר שהכוונה היא שאנשים חשובים וזקנים כמותם בעלי צורה, לא יאתה להם ללכת ברמאות עם הבריות. וזה שאמר "כי רעה" זו שאתם חושבים היא "נגד פניכם" וכבודכם. או יאמר שפרעה ראה באצטגנינות שלו שמשוה ואהרן לא היו נכנסים לא"י, וזה היה רומז להם "יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח" וגו', אל יעלה על דעתכם דבר זה.

ודעו וראו כי רעה נגד פניכם, אתם משה ואהרן ואין אתם נכנסים לא"י. לא כן, כלומר מה שאני מיעץ אתכם, כדי שלא יהיה כן "לכו נא הגברים ועבדו את ה'" על מנת לחזור "כי אותה אתם מבקשים" כלומר ראוי הוא שתבקשו על הדבר הזה, דאל"כ אלא ילכו הם ובניהם וטפם רעה היא נגד פניכם, שלא תכנסו לארץ. ודרך הראשונים [רמב"ן כאן] ידוע כי פרעה אמר "מי ומי ההולכים" כלומר שלא היה רוצה ליתן רשות לכל הגברים, רק למקצתם הראויים ומשה השיב לקצה האחרון, יע"ש.

"אמר ויבוא ערוב כנים בכל גבולם" [תהלים קה, לא]. יש לדייק למה הקדים ערוב לכנים, ופי' הרב חיים כהן בספר תורת חכם שבא ללמד דלא הלכו כל הכנים ונשארו שם למכת הערוב, דבכללם הכנים היו משמשים. וע"פ דרך זה אני מפרש מה שאמר הכתוב "ישלח בהם ערוב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם" [תהלים עח, מה] דלמה הפך [הסדר]. אלא בא ללמד דבכלל מכת הערוב חזרו ג"כ הצפרדעים. "ויך כל בכור בארצם" [תהלים קה, לו]. שמעתי משם הרב מהר"י בנימין זלה"ה, שבמקום שלא היה בכור אלא היה מת כבר, היה חי מן הקבר להכותו במכת בכורות, וז"א "ויך כל בכור בארצם" דייקא, וזה אמרו "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" [שמות כב] — ממש כמו שאמרו ז"ל [סוטה יא, ב] שהיו יולדות תחת התפוח ומבצבצים מן הארץ. "ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל" [תהלים קה, לו] כלומר מחמת שאין בשבטיו כושל שכבר היו עשירים ממכת הדם האמינו להם והשאלום [כמבואר לעיל], א"נ "ואין בשבטיו כושל" לפי שלא היה בהם דלטורין, דיי"ב חדש היו יודעין שצוה ה' "ושאלה אשה משכנתה" [שמות ג, כב] ולא גילו רז זה למצרים ומדרש תהלים קיד.

"שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם" [שם, לח]. כלומר שמחו מפני שהיו מתפחדים "כי אמרו כלנו מתים" [שמות יב, לג] והיו יראים כי אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזי. א"נ "כי נפל פחדם" קאי לישראל שיצאו חמושים כדכתיב וחמושים וגו' [שמות יג, יח] — שיצאו מזויינים, וכמ"ש מו"ח [קרבן מנחה אות מב] "ויסב אלהים" וגו' [שם] מפני שלא בטחו בה' ויצאו מזויינים לפיכך עתידה להם המלחמה. ולפיכך "ויסב אלהים וגו' פן ינחם העם בראותם מלחמה" [שם, יז]. וזה אמרו "שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם"

על ישראל ויצאו מזויינים. א"נ כי נפל פחדם קאי לישראל, על דרך מה שאמר המנוח כהר"ר מלאכי נ"ע מה שאמר הכתוב בפרשת בשלח "הלא זה הדבר וכו' כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותינו במדבר" [שמות יד, יב], וקשה דלא מצינו שדברו כן במצרים. ופי' דהיינו מה שאמר הכתוב "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ, כי אמרו כולנו מתים" כלומר כי אמרו ישראל כולנו מתים במדבר ואין אנו רוצים לצאת. וזה אמרו "שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם" ודו"ק.

ת"ו ש"ל ב"ע

דרוש א' לפרשת בשלח

[אוצר החכמה] (ש"א:ה' ימל"ך לעולם ועד

כ"ל תוקף הנסים והנפלאות אשר יד ה' עשתה זאת, בצאת ישראל ממצרים, גלוי הוא לכל העמים, ועל הנסים והפורקן היא תתהלל הנס הגדול הזה של קריעת ים סוף. כאשר ירצו רז"ל לרמוז לנו דבר קשה ישוו אותו לקריעת ים סוף, כמשו"ל קשה לזווגם כקריעת ים סוף [סוטה ב, א], ועליה נתנו עיניהם לומר שירה. שאלו היתה כוונתם להודות לה' על הצלתם מהשעבוד היה להם לשורר תכף יציאתם ממצרים, ולמה אחרו אותה עד יום השביעי. ויראה כי הכתוב בא לתת טעם לזה באומרו אז ישיר משה וגו' ויאמרו לאמר וגו' [שמות טו, א]. כי בצאתם ממצרים לא היתה

שמחה שלימה, משום שהיו פרעה ועבדיו מתלוצצים לאמר כי כל המכות הגדולות שעשה במצרים לא עשה אותם מפני בני ישראל, כי לא היה מרעיש את עולמו עליהם. אלא מפני שנגע פרעה בכבודו לומר "מי ה'" וגו' [שמות ה, ב], אבל בקריעת ים סוף ידעו כי יד ה' עשתה זאת מפני בני ישראל, ולנקום מהם מדה כנגד מדה.

וזה שאמר "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'" לקדושת שמו "ויאמרו לאמר" ב' אמירות. אשירה לה' וגו' כלומר נס הזה של "סוס ורוכבו - גאה גאה". "עזי" שידעו עז שלי, כי לכבודי עשה ה' בהם

כ. שעתידיים הם למות בים סוף.